

Zin in TOL

**Een introductie op
Inclusief en taalontwikkeland lesgeven:**
een methode voor álle docenten in vo, mbo en hbo

Werkgroep Inclusief en taalontwikkeland lesgeven
juli 2018

VO
HO Aansluiting
Voortgezet Onderwijs -
Rotterdamse Hogescholen

Colofon

Auteurs: Werkgroep Inclusief en taalontwikkeland lesgeven:
Marieke Cornelisse (Hogeschool Rotterdam)
Wim Jagtenberg (Hogeschool Inholland)
Ria Chin-Kon-Sung (Hogeschool Rotterdam)
Matti Gortemaker (Hogeschool Rotterdam)
Jenny van der Ende (Hogeschool Rotterdam)
Cora van den Bergh (Comenius College)
Chantal van der Putten (Hogeschool Rotterdam)
Tamar Israel (Hogeschool Rotterdam)
Carla Spek (Hogeschool Rotterdam, trekker werkgroep)

Binnen samenwerkingsverband 'Samen werken aan een betere aansluiting vo-hbo'
(www.aansluiting-vo-hbo.nl).

Voor digitale publicatie van *Zin in TOL*, zie:

- website 'Samen werken aan een betere aansluiting' bij Vakinhoudelijke aansluiting Nederlands/communicatie onder 'Materialen en instrumenten'
- het digitale magazine TOL-zine

Voor contact n.a.v. deze publicatie: Samenwerkingvo-hbo@hr.nl.

1. Inleiding

Rotterdam was afgelopen jaar Onderwijsstad van Nederland. De stad onderstreept hiermee het belang van onderwijs. Met het Masterplan Onderwijs¹ laten de scholen, de gemeente, het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties in Rotterdam samen hun visie op het onderwijs in 2030 zien: samen bouwen aan de toekomst. Dit masterplan maakt duidelijk dat Rotterdam inclusief onderwijs nodig heeft: 'onderwijs dat alle kinderen een vliegende start biedt ongeacht intelligentie, herkomst, opleidingsniveau van ouders of wijk waarin het opgroeit'. De werkgroep Inclusief en taalontwikkelen sluit hier met deze publicatie op aan.

Taalvaardigheid: een noodzakelijke voorwaarde voor studiesucces

Een vliegende start en de kwaliteit van leren zijn voor een groot deel afhankelijk van het begrip dat de leerling/student heeft van taal. Een leerling/student die taalvaardig is, leest bijvoorbeeld sneller, leert sneller, kan zich beter uitdrukken en maakt toetsen daardoor beter. Daarom is er binnen het samenwerkingsverband 'Samen werken aan een betere aansluiting vo-hbo' in de regio Rotterdam² de pijler Vakinhoudelijke aansluiting Nederlands/communicatie in het leven geroepen. In 2016 verscheen *Vo-hbo: dat is andere taal!*³ waarin aanbevelingen worden gedaan om de vakinhoudelijke aansluiting Nederlands/communicatie te verbeteren. Op basis van die aanbevelingen zijn vijf werkgroepen aan de slag gegaan, waaronder de werkgroep Inclusief en taalontwikkelen sluit hier met deze publicatie op aan. Voor meer inzicht in inclusief en taalontwikkelen sluit hier met deze publicatie op aan. Voor meer inzicht in inclusief en taalontwikkelen sluit hier met deze publicatie op aan. Voor meer inzicht in inclusief en taalontwikkelen sluit hier met deze publicatie op aan. Voor meer inzicht in inclusief en taalontwikkelen sluit hier met deze publicatie op aan.

De kracht van Inclusief en taalontwikkelen sluit hier met deze publicatie op aan.

De didactiek van taalontwikkelen sluit hier met deze publicatie op aan. De didactiek van taalontwikkelen sluit hier met deze publicatie op aan. De didactiek van taalontwikkelen sluit hier met deze publicatie op aan. De didactiek van taalontwikkelen sluit hier met deze publicatie op aan. De didactiek van taalontwikkelen sluit hier met deze publicatie op aan. De didactiek van taalontwikkelen sluit hier met deze publicatie op aan. De didactiek van taalontwikkelen sluit hier met deze publicatie op aan. De didactiek van taalontwikkelen sluit hier met deze publicatie op aan. De didactiek van taalontwikkelen sluit hier met deze publicatie op aan. De didactiek van taalontwikkelen sluit hier met deze publicatie op aan.

Wat maakt deze introductie anders dan andere publicaties over TOL?

Deze introductie plaatst de keuze voor TOL in de context van maatschappelijke ontwikkelingen en maakt op deze manier duidelijk waarom het juist nu belangrijk is om taalbewust les te geven. Daarnaast worden inclusief lesgeven en taalontwikkelen sluit hier met deze publicatie op aan.

¹ www.onderwijs010.nl/masterplan

² Dit samenwerkingsverband bestaat uit meer dan vijftig vo-scholen en vier hogescholen in de regio Rijnmond/Drechtsteden. Gezamenlijk proberen zij een antwoord te geven op gesignaleerde aansluitingsproblematiek, door kennis te nemen van elkaars onderwijs en door het eindniveau havo en startniveau hbo beter op elkaar af te stemmen.

³ Wertenbroek e.a. (2016).

Voor wie is deze introductie bedoeld?

Deze publicatie sluit aan bij *Aan de slag met Taalbeleid*⁴ en vormt de opmaat voor iedereen die aan inclusief en taalontwikkelen lesgeven vorm en inhoud wil geven in het vo, mbo en hbo. Specifiek is deze introductie bedoeld voor taalcoördinatoren, sectievoorzitters en onderwijsmanagers om het belang van inclusief en taalontwikkelen lesgeven uit te dragen en draagvlak te creëren⁵. Ook is deze introductie voor docenten om zich te informeren over de achtergrond en onderbouwing van deze didactiek. Kennis over de achtergronden zorgt ervoor dat de aanpak meer effect heeft.

TOL-zine: de digitale inspiratiebron om met taalontwikkelen lesgeven aan de slag te gaan

Voor iedereen die in de klas aan de slag wil met inclusief en taalontwikkelen lesgeven, heeft de werkgroep het digitale TOL-zine samengesteld op basis van bestaand en door de werkgroep zelf ontwikkeld materiaal. In dit magazine kun je terecht voor tips en praktische handvatten. Laat je inspireren wat TOL voor jou kan betekenen. Kijk hoe je Rotterdamse collega dit doet in zijn lessen Natuurkunde. Of start met de sneltest of de uitgebreidere kijkwijzer om een idee te krijgen in welke opzichten je al een taalbewuste docent bent en waar je nog winst kunt boeken.

Leeswijzer

Hoofdstuk 2 beschrijft het belang van een goede taalvaardigheid in het licht van maatschappelijke ontwikkelingen. De noodzaak van werken aan een goede taalvaardigheid blijkt groter dan ooit. Voor de competenties die nodig zijn om blijvend te kunnen deelnemen aan de samenleving is een goede taalvaardigheid noodzakelijk. Ditzelfde geldt voor het kunnen behalen van studiesucces. De didactiek van taalontwikkelen lesgeven biedt daarin kansen. Daar wordt in hoofdstuk 3 op ingegaan. In hoofdstuk 4 wordt de rol van de vakdocent en die van de taaldocent beschreven en de noodzakelijke samenwerking tussen beiden. Afsluitend worden in hoofdstuk 5 tips gegeven voor verdere inspiratie.

⁴ Van den Heuvel e.a. (2018).

⁵ Zie *Aan de slag met taalbeleid!*, p. 34.

2. Achtergrond

Gelijke Kansen Alliantie - Verschil moet er niet zijn, verschil moet je maken

‘Kinderen met dezelfde talenten hebben recht op gelijke kansen. Ieder kind moet zich ten volle kunnen ontplooien, ongeacht zijn achtergrond, het opleidingsniveau van zijn ouders of hun financiële middelen.’ Met deze woorden opent de site die in het leven is geroepen door de Gelijke Kansen Alliantie, het startpunt voor een structureel netwerk van lokale, regionale en landelijke initiatieven om gelijke kansen voor alle kinderen en jongeren in Nederland te bevorderen en eenieder oproept om hieraan een bijdrage te leveren. De tekst vervolgt: ‘Dat lijkt vanzelfsprekend maar is het helaas nog niet. Kinderen en jongeren met dezelfde talenten dragen hun hele schoolloopbaan de gevolgen van ongelijke kansen met zich mee. Dat is maatschappelijk onaanvaardbaar en een verspilling van hun talent.’⁶

Inclusief onderwijs

Voor gelijke kansen is het van belang te streven naar inclusie binnen het onderwijs: onderwijs dat zo georganiseerd, ontwikkeld en uitgevoerd wordt, dat alle leerlingen en studenten zich thuis kunnen voelen en succesvol kunnen zijn. En dat is nodig want het onderwijs heeft in korte tijd te maken gekregen met superdiversiteit in de klas. De leerlingen/studenten in de klas zijn divers in voorkennis, vooropleiding, leerstijl, leeftijd, gender, geardeerdheid, culturele en sociaal-economische achtergrond, talenten en mogelijkheden, thuissituatie en levenservaring en in de ambitie die zij hebben. Door die diversiteit als rijkdom te beschouwen en door in ons onderwijs steeds de verbinding te leggen met elke leerling/student en diens achtergrond, voorkeuren en uitdagingen, kunnen we leren van elkaar. Met andere woorden: inclusief onderwijs geven.

Bij inclusief onderwijs is het van belang dat je als docent hoge verwachtingen hebt van elke leerling/student. Immers, bij lage verwachtingen speelt *self fulfilling prophecy* een belangrijke rol. De leerling/student gaat zich gedragen naar de verwachtingen die anderen van hem of haar hebben, of zoals Tinto⁷ zegt: ‘*no one rises from low expectations*’. Naast hoge verwachtingen gaat het erom dat je de leerling/student in de gelegenheid stelt om die verwachtingen waar te maken: ‘*high expectations, high levels of support*’. Dit kan op allerlei manieren. Tinto⁸ benadrukt dat het helpt om te werken aan een klimaat waarin studenten willen leren. Wat er toe doet, is of de leeromgeving een plek is waar de student onderdeel van wil zijn. Sociale en vakinhoudelijke binding zijn hierin belangrijke factoren. Denk bijvoorbeeld aan persoonlijke betrokkenheid van docenten, aan leerlingen/studenten die samen actief leren en die het gevoel hebben ergens bij te horen en zich betrokken voelen bij de opleiding.

Dit zijn factoren die allesbepalend zijn voor het welbevinden van een leerling/student en de mate van studiesucces. Om iedere leerling/student in de gelegenheid te stellen het beste uit zichzelf te

⁶ OCW (31 oktober 2016). *Kamerbrief over actieplan gelijke kansen in het onderwijs*.

⁷ De citaten zijn van professor Vincent Tinto, gehoord op de conferentie Kwaliteit en Studiesucces, georganiseerd door de Vereniging Hogescholen in samenwerking met de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen, 8 december 2016.

⁸ Tinto (2015); Tinto (2012).

halen, is ook een veilig klimaat nodig waarin uitsluitingsmechanismen tot een minimum worden beperkt. Hiervoor is bewustwording onder docenten nodig over (voor)oordelen, de mechanismen die ongelijke kansen in het onderwijs reproduceren en hun eigen gedrag en referentiekader. Ook is het van belang om zorgvuldig het lesmateriaal te kiezen, dit te checken op vooroordelen en om gevarieerde bronnen te gebruiken.

Ten slotte gaat het erom dat leerlingen/studenten worden benaderd als *'total human being'*: de lerende wordt benaderd als geheel, zowel het hoofd als het hart doen ertoe, de achtergrond heeft een rol van betekenis en het onderwijs sluit aan bij de diverse achtergronden, persoonlijke situaties, ambities, drijfveren en talenten. Een van de basisprincipes hierin is dat de docent niet meer centraal staat als degene die kennis overdraagt, maar dat kennis gezamenlijk wordt geconstrueerd en er ruimte is voor dialoog. Diversiteit wordt zo benut als kracht. Diverse inzichten en invalshoeken verrijken elkaar en bereiden leerlingen/studenten voor op de samenleving van morgen.

Maatschappelijke verschijnselen en het belang van het ontwikkelen van taalcompetentie

De Taalunie heeft in 2017 een rapport uitgebracht⁹ waarin zij uiteenzet hoe factoren als globalisering, migratie, digitalisering en de ontwikkeling van kennissamenleving naar lerende samenleving onze maatschappij complexer, diverser en meer talig hebben gemaakt. Om blijvend te kunnen deelnemen aan deze samenleving, heeft ieder individu de volgende competenties nodig: bewust kunnen omgaan met verandering; complexe informatie kunnen verwerken; in staat zijn tot kritisch en probleemoplossend denken; zelfstandig beslissingen kunnen nemen; creatief met elkaar kunnen samenwerken; kunnen communiceren in diverse, al dan niet digitale, contexten; kunnen omgaan met nieuwe media en technologie. Voor elk van deze competenties zijn communicatie en taal onontbeerlijk. De noodzaak van een goede taalvaardigheid is dus groter dan ooit.

Taalvaardigheid als noodzakelijke voorwaarde voor studiesucces

In de inleiding is al aangestipt dat taalvaardigheid tevens een noodzakelijke voorwaarde is voor studiesucces. Om de overgang van toeleverend onderwijs naar hbo minder kwetsbaar¹⁰ te maken, is zowel in het toeleverend onderwijs als in het hbo aandacht voor taalvaardigheid van groot belang.¹¹ Om een hbo-opleiding succesvol te doorlopen hebben studenten academische taal- en denkvaardigheid nodig. Taalvaardigheid speelt namelijk een belangrijke rol bij kennisuitwisseling en toetsing¹² en is hierdoor van belang om de gewenste beroepscompetenties te realiseren. Studenten moeten strategieën kennen en toepassen om langere, moeilijkere teksten te doorgronden, inzicht hebben in tekststructuren, hoofdzaken van bijzaken onderscheiden, de betekenis uit de context afleiden en logische, samenhangende teksten schrijven.

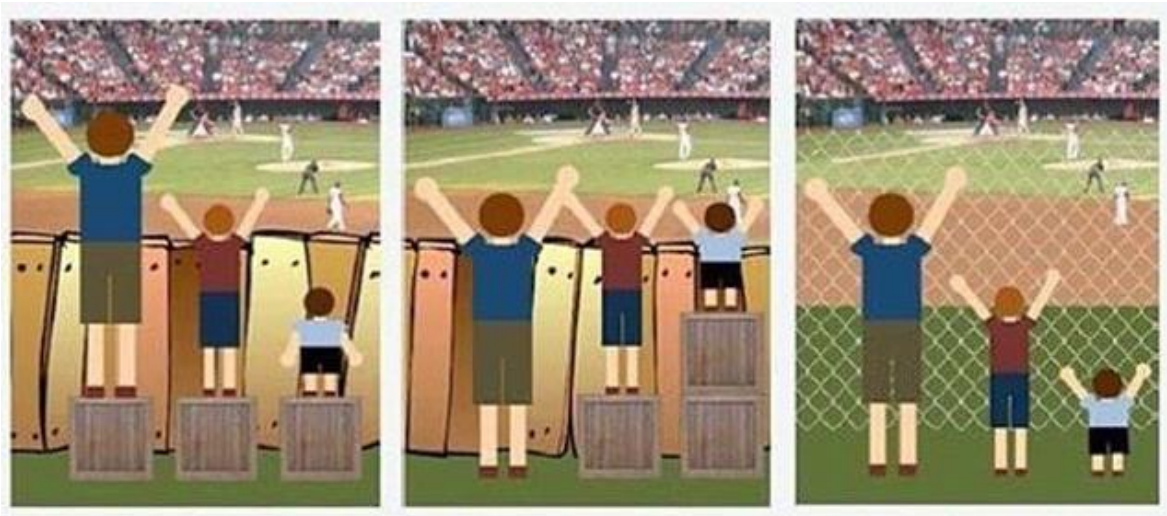
Het onderwijs staat dus voor een aanzienlijke opgave.

⁹ *Iedereen taalcompetent. Visie op de rol, de positie en de inhoud van het onderwijs Nederlands in de 21^e eeuw.*

¹⁰ De Kamerbrief (OCW, 31 oktober 2016) gaat uitvoeriger in op overgangen die kwetsbaar zijn.

¹¹ Wertenbroek e.a. (2016).

¹² Hajer & Meestringa (2008).

Figuur 1¹³: Hoe verhouden bovenstaande afbeeldingen zich tot deze introductie?

3. TOL als passend antwoord

Bovenbeschreven krachtenveld vraagt om actie. Actie om leerlingen/studenten ongeacht hun achtergrond gelijke kansen te bieden om hun taalvaardigheid te ontwikkelen op het niveau dat noodzakelijk is om volwaardig aan de samenleving deel te kunnen nemen en succesvol te kunnen studeren. De didactiek van taalontwikkelen lesgeven (hier afgekort als TOL) biedt hiervoor mogelijkheden. TOL richt zich op *alle* leerlingen/studenten waarmee het een inclusieve methode is. Het is een middel om inclusiever les te geven door aandacht te besteden aan de context, namelijk door aan te sluiten op de leefwereld van de leerlingen en studenten en gebruik te maken van de diversiteit in de klas. TOL erkent het verschil in de thuistaal en schooltaal van leerlingen/studenten en richt zich op het vergroten van de academische taalvaardigheid¹⁴ en de professionele taalcompetentie van leerlingen/studenten. Het kan worden gebruikt door *alle* docenten, docenten Nederlands én vakdocenten.

¹³ <https://www.instagram.com/p/BFb14Y8MLdr/>

¹⁴ Academische taalvaardigheid is de vaardigheid om taal op een abstract niveau te kunnen gebruiken om zo in een schoolse context nieuwe informatie te kunnen verwerven en verwerken. Deze term wordt van po tot wo gebruikt voor school- en vaktaal, voor zowel schriftelijke als mondelinge taalvaardigheid.

Verschil tussen thuistaal en schooltaal, tussen DAT en CAT

Er zijn grote verschillen in de thuistaal van leerlingen/studenten. Taal wordt buiten school op verschillende manieren gebruikt; mensen spreken daar op verschillende manieren en in verschillende talen met elkaar. Bij alle leerlingen en studenten is er een verschil tussen het dagelijks algemeen taalgebruik (DAT) dat zij buiten school gebruiken en het cognitief academisch taalgebruik (CAT) dat op school wordt gehanteerd.

Het dagelijks taalgebruik is simpeler dan het cognitief academisch taalgebruik van school. In het DAT worden in het algemeen minder verbanden en redeneringen gebruikt. Ook is in het DAT de context vaak duidelijk, waardoor je je minder precies hoeft uit te drukken; door de context word je immers makkelijker begrepen. Daarnaast is het DAT minder abstract dan het CAT.

Academische taal is als het ware een tweede taal en moet geleerd worden. Docenten kunnen dus niet aannemen dat leerlingen/studenten deze taal al beheersen of uit zichzelf kunnen leren. Met taalontwikkelen lesgeven kunnen docenten hen daarin begeleiden.

Het gevaar van versimpelen: neerwaartse spiraal

Onbewust hebben docenten vaak lagere verwachtingen van leerlingen/studenten met een eenvoudiger DAT en passen zij hun taalgebruik aan deze verwachtingen aan. Als je hier als docent niet alert op bent, ligt het risico van ongelijke kansen op de loer.

Docenten hebben soms de neiging om de kloof tussen het dagelijks taalgebruik en de schooltaal te uit de weg te gaan door leerlingen/studenten met een eenvoudiger DAT minder aan het woord te laten en het eigen taalgebruik van leerlingen/studenten te vermijden, met minder uitdagende lessen tot gevolg. Behalve dat dit de ontwikkeling van de leerling/student in het algemeen niet ten goede komt, wordt hierdoor ook - en daar gaat het nu om - de taalontwikkeling minder gestimuleerd. Het leren gaat trager of leerlingen/studenten missen zelfs stof omdat ze niet begrijpen waar deze over gaat, met minder actieve deelname en minder motivatie als gevolg. De lerende haakt af.

Van DAT naar CAT door drie principes: context, interactie en taalsteun

De kracht van TOL zit in de kansen die het biedt om de leerling/student de ontwikkeling te laten doormaken van DAT naar CAT. Hierbij blijven DAT en CAT naast elkaar bestaan, maar wordt de ontwikkeling van CAT gestimuleerd. TOL is een methode die elke docent kan gebruiken om leerlingen/studenten mee te nemen in zijn/haar vakgebied.

Door aan te sluiten op dagelijkse zaken en voorkennis (context), interactie te stimuleren en taalsteun te bieden, plan je als docent de ontwikkeling van taalgebruik in een vakgebied van DAT naar CAT. Zo help je leerlingen/studenten te formuleren op de manier die binnen het vakgebied gebruikelijk is en de inhoud te begrijpen. Ook ondersteun je hun taalontwikkeling door feedback te geven op spreek- en schrijftaken, woordenschat uit te breiden en strategieën aan te bieden om beter te lezen, schrijven, luisteren en spreken.

Hieronder worden de drie TOL-pijlers kort geïntroduceerd.

Context

De docent creëert context, waardoor leerlingen/studenten zich meer betrokken voelen bij en meer begrijpen van het vakgebied. → Maak het onderwerp zichtbaar en tastbaar, vraag voorbeelden, inventariseer en activeer voorkennis en richt je les in rondom kernbegrippen.

Interactie

De docent biedt gelegenheid voor interactie, waardoor voorkennis ingebracht wordt en leerlingen/studenten samen kennis ontwikkelen. → Geef leerlingen/studenten de kans de betekenis van vaktaal zelf te ontdekken en te gebruiken. Stel open denkvragen. Zorg daarnaast voor rijk en verzorgd taalaanbod en stem af op leerlingen/studenten door te pendelen tussen DAT en CAT.

Taalsteun

Leerlingen/studenten krijgen taalsteun van de docent, zodat zij zelfstandiger nieuwe vaktaal leren begrijpen en gebruiken. → Geef constructieve en verhelderende feedback bij foute of onvolledige vaktaaluitingen. Laat ook leerlingen/studenten elkaar feedback geven, zodat zij van elkaar leren. Ondersteun leerlingen/studenten bij taaltaken en taalleerstrategieën. Dat kan bijvoorbeeld met een leeswijzer of een schrijfkader.

4. De taalbewuste vakdocent en de vakbewuste taaldocent

Zoals hierboven beschreven, hebben taalvaardigheid en studiesucces een direct verband met elkaar: een betere taalvaardigheid vergroot de kans op studiesucces. Om de taalvaardigheid van leerlingen/studenten te vergroten, worden vaak extra ondersteunende taallessen en/of de reguliere lessen Nederlands ingezet. Soms is dat zinvol, maar het is geen duurzame oplossing. Als in andere lessen en toetsvormen geen aandacht is voor taal en taaleisen, vindt de transfer van de verworven taalvaardigheid naar deze andere situaties moeizaam plaats.

De rol van het hele docententeam

Voor het onderwijs is het dus van belang dat taalontwikkelen lesgeven geïntegreerd wordt in *alle* lessen. Het eenduidig toepassen van taalontwikkelen lesgeven verhoogt het rendement. De uitbreiding van vaardigheden op het gebied van woordenschatverwerving, schrijf- en leesvaardigheid is relevant om toetsvragen te begrijpen en juiste antwoorden te kunnen formuleren. De niveaubeschrijvingen uit het Referentiekader taal en rekenen¹⁵ en op het mbo en hbo ook de eisen die aan toekomstige beroepsbeoefenaren door het werkveld worden gesteld, kunnen als houvast dienen bij het formuleren van de te behalen taaldoelen.

Alle docenten, docenten Nederlands én vakdocenten, dienen dus taalbewuste docenten te zijn. Wat dat inhoudt, is in de voorgaande hoofdstukken beschreven. Dit betekent niet dat je als vakdocent veel meer aandacht aan spelling of grammatica moet besteden, taal(fouten) moet corrigeren of een les Nederlands moet geven in de lessen van je vakspecialisme. Grammaticale zaken kan een vakdocent overlaten aan een taalspecialist. Wel kan elke docent leerlingen/studenten bijvoorbeeld de juiste (vak)taal leren gebruiken door te werken aan woordenschatuitbreiding.

De rol van de docent Nederlands/communicatie

In een taalontwikkende school of opleiding is de docent Nederlands/communicatie een vakbewuste taaldocent. Door in de lessen Nederlands een relatie met andere vakken te leggen, wordt taalonderwijs functioneel. Voor leerlingen/studenten werkt dat motiverend. Het is aan te bevelen om deze aanpak te verwerken in het leerplan/curriculum Nederlands/communicatie door de school-/studiejaren heen. Taalvaardigheid¹⁶ in de andere vakken kan parallel daaraan worden opgebouwd in complexiteit. Samenwerking met de vakdocenten is dus vanzelfsprekend.

Samenwerken aan ontwikkeling

Het ontwikkelen van vaardigheid in inclusief en taalontwikkelen lesgeven is iets wat je het best in samenwerking kan doen, vanuit de eigen ervaring, met reflectie op de eigen lespraktijk, met ruimte om te experimenteren en om samen vakdidactische vernieuwingen uit te proberen, onderling

¹⁵ Meijerink, H.P. (2009). *Referentiekader Taal en Rekenen*.

Het kader beschrijft voor het hele onderwijs (van basisschool tot het hoger onderwijs!) de basiskennis en -vaardigheden die voor alle leerlingen/studenten van belang zijn. Voor taal zijn vier verschillende niveaus beschreven.

¹⁶ Het gaat hier om alle taalvaardigheden.

lesbezoek en feedback, en zeker ook ruimte voor verschillen¹⁷. De docent Nederlands/communicatie of de taalcoördinator kan hierbij de rol van taalcoach¹⁸ innemen en vakdocenten ondersteunen¹⁹.

Als je een begin wilt maken met inclusief en taalontwikkeld lesgeven, is het belangrijk de activiteiten te verbinden met andere onderwijsontwikkelingen binnen de school of opleiding. Deze introductie geeft het belang aan van inclusief en taalontwikkeld lesgeven. De werkgroep nodigt iedere school en opleiding uit om hierover met de collega's in gesprek te gaan. Vanuit het samenwerkingsverband is er de mogelijkheid voor ondersteuning.

Zin in TOL?

Ben je geïnspireerd om met inclusief en taalontwikkeld lesgeven in je eigen les aan de slag te gaan? Op <https://aansluiting-voho010.nl/> vind je het digitale magazine TOL-zine dat de werkgroep heeft samengesteld met bestaand en zelf ontwikkeld materiaal waarmee je inclusief en taalontwikkeld lesgeven in praktijk kunt brengen.

5. Tips voor verdere inspiratie en aanbevolen literatuur

<https://www.arteveldehogeschool.be/taalbewust/>. Wil je weten in welke mate je een taalbewuste docent bent? Doe dan deze test.

<https://www.arteveldehogeschool.be/dienstverlening/diensten-voor-scholen/taalontwikkeld-lesgeven>. Leidraden, checklists, films en kijkwijzers in secundair en hoger onderwijs.

<http://www.docentenaanzetbijtaal.nl/>. Tips en werkvormen voor lessen, artikelen over TOL en ervaringen van andere docenten.

<http://www.leoned.nl/>. Materiaal van het Kennisplatform 'De Taalontwikkende Leraar'. O.a. theorie (weblectures) over taalontwikkeld lesgeven, talige competenties voor de taalontwikkende (vak)leraar en filmfragmenten van lessen.

<http://taalgerichtvakonderwijs.nl/>. Een website van SLO met o.a. lesvoorbeelden, materialen en achtergrondinformatie voor de diverse vakken in het vo en domeinen in het hbo.

¹⁷ ...maar niet voor vrijblijvendheid!

¹⁸ Zie <http://taalgerichtvakonderwijs.nl/coachen-op-taal> voor ondersteunende materialen voor de taalcoach.

¹⁹ Hajer & Meestringa (2015).

Bolle, T., & Meelis, I. van (2017). *Taalbewust onderwijs: Vijf vuistregels voor effectieve didactiek, tweede herziene druk*. Bussum: Coutinho. Beschrijving van een effectieve didactiek voor het vergroten van de taalvaardigheid in het (v)mbo aan de hand van vijf vuistregels. Door deze regels toe te passen, worden de lessen en leersituaties betekenisvol en leerzaam.

Ende, J. van der (2017). *Snelle start in het hbo. Taal- en studievaardigheden*. Bussum: uitgeverij Coutinho. Een praktisch boek waarin taal- en studievaardigheden gekoppeld worden aan de vakinhoud van lessen in het laatste jaar van het mbo en het eerste jaar van het hbo.

Hajer, M. & Meestringa T. (2015). *Handboek taalgericht vakonderwijs*. Bussum: Coutinho. Geeft tal van didactische suggesties bij de drie TOL-pijlers. Geeft tevens ideeën voor het opstellen van een professionaliseringsplan met vormen om docenten samen te laten leren en handvatten voor het management en de taalcoördinator om een schoolbrede invoering te realiseren.

Leeuwen, B. van der, & Meestringa, T. (2014). *Genres in schoolvakken: taalgerichte didactiek in het voortgezet onderwijs*. Bussum: Coutinho. Dit boek behandelt o.a. de negen genres die een cruciale rol spelen bij alle schoolvakken en bespreekt het specifieke vaktaalgebruik van diverse schoolvakken en de rol van de genres in die vakken.

Bronvermelding

Gemeente Rotterdam (2017). Masterplan Onderwijs: Bouwen aan de Toekomst. Te raadplegen via: www.onderwijs010.nl/masterplan

Hajer, M. (2008). De lat hoog voor vakonderwijs: taalbeleid in de klas via taalgerichte vakdidactiek. *Vonk*, 38(1), 11-27.

Hajer, M., & Meestringa, T. (2015). *Handboek taalgericht vakonderwijs*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.

Heuij, K. van den, Huysmans, R., Ree, E. van, Westheim, I., & Wertenbroek, E. (2018). *Vo-hbo: aan de slag met taalbeleid! Naar een succesvol taalbeleid vo-hbo in de regio Rotterdam*. Rotterdam: samenwerkingsverband 'Samen werken aan een betere aansluiting vo-hbo'. Te raadplegen via: https://aansluiting-voho010.nl/images/download/download_file_5a69dc043b4b9.pdf

Meijerink, H.P. (2009). *Referentiekader Taal en Rekenen*. Enschede: Doorlopende leerlijnen taal en rekenen.

OCW (2016). Kamerbrief over actieplan gelijke kansen in het onderwijs. Te raadplegen via: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2016/10/31/kamerbrief-over-actieplan-gelijke-kansen-in-het-onderwijs>

- Taalunie (2017). *Iedereen taalcompetent. Visie op de rol, de positie en de inhoud van het onderwijs Nederlands in de 21^e eeuw*. Te raadplegen via http://taalunieversum.org/sites/tuv/files/downloads/iedereen_taalcompetent.pdf
- Tinto, V. (2015). Through the Eyes of Students. *The Journal of College Student Retention: Research, Theory & Practice (CSR)*, 19(3), 254-269.
- Tinto, V. (2012). *Completing College. Rethinking Institutional Action*. University of Chicago Press.
- Wertenbroek, E., Cornelisse, M., Engelsman, M., Heuij, K. van den, Huysmans, R. Zeeuw-Oprel, R. de, & Smeeman, M. (2016). *Vo-hbo: dat is andere taal! Naar een doorlopende leerlijn Nederlands in de regio Rotterdam*. Rotterdam: Hogeschool Rotterdam. Te raadplegen via: <https://aansluiting-voho010.nl/images/download/vo-hbo-dat-is-andere-taal.pdf>

